

Marta Komorowska-Pudło

**Środowisko wychowawcze
domu rodzinnego
a relacje małżeńskie
w dorosłym życiu**

WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE
KRAKÓW 2019

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2019
© Marta Komorowska-Pudło, 2019

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Szczeciński

Recenzenci

Dr hab. Jarosław Jagieła, prof. UJD
Dr hab. Danuta Opozda, prof. KUL

Redaktor Anna Zaremba

Projekt okładki Artur Falkowski
Typografia i łamanie Jacek Zarzeczny

ISBN 978-83-7614-425-2

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:

Wydawnictwo WAM
DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

Spis treści

WSTĘP	11
ROZDZIAŁ 1. RELACJE MIĘDZY KOBIECAMI I MĘCZYCZNIAMI W ZWIĄZKACH MAŁŻEŃSKICH	21
1.1. Wymiary jakości relacji w małżeństwie	21
1.1.1. Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny	22
1.1.2. Jakość relacji w małżeństwie	27
1.1.3. Wielowymiarowość jakości związku małżeńskiego	30
1.1.4. Uwarunkowania jakości związku małżeńskiego	33
1.2. Dojrzałość młodych dorosłych do budowania relacji w małżeństwie	41
1.2.1. Zadania rozwojowe młodych dorosłych w aspekcie budowania relacji małżeńskich	41
1.2.2. Dojrzałość do małżeństwa	43
1.3. Dobór partnerów w małżeństwie	51
1.3.1. Psychospołeczne uwarunkowania doboru partnerów na małżonków	52
1.3.2. Psychospołeczne uwarunkowania poczucia doboru kobiet i mężczyzn w związkach małżeńskich	55
1.3.3. Dobór małżonków w koncepcji Jana Rostowskiego i Mieczysława Plopy	58
1.4. Wiąż małżeńska	63
1.4.1. Znaczenie i uwarunkowania wiążi małżeńskiej	63
1.4.2. Wiąż małżeńska w koncepcji Józefa Szopińskiego	68
1.5. Miłość w związku intymnym kobiet i mężczyzn	71
1.5.1. Miłość i jej znaczenie dla relacji małżonków	72
1.5.2. Miłość w koncepcji Roberta Sternberga	75
1.5.3. Miłość dojrzała w rozwoju relacji małżeńskiej	83
1.6. Relacje kobiet i mężczyzn w sferze seksualnej	89
1.6.1. Istota seksualności i dojrzałości psychoseksualnej	89
1.6.2. Satysfakcja seksualna małżonków i jej uwarunkowania	92
1.6.3. Znaczenie seksualności dla jakości małżeństwa	100
1.7. Komunikacja między małżonkami	102
1.7.1. Podstawowe elementy komunikacji interpersonalnej	102
1.7.2. Komunikacja w małżeństwie	106
1.7.3. Cechy i uwarunkowania jakości komunikacji małżonków	109
1.7.4. Wymiary komunikacji małżeńskiej w koncepcji Marii Kaźmierczak i Mieczysława Plopy	117

ROZDZIAŁ 2. RODZINNE UWARUNKOWANIA KSZTAŁTOWANIA ZDOLNOŚCI DO BUDOWANIA RELACJI MAŁŻEŃSKICH	121
2.1. Rodzina jako środowisko wychowawcze	121
2.1.1. Środowisko domu rodzinnego	122
2.1.2. Wychowanie w środowisku rodzinnym	127
2.2. Transmisja wpływu wychowawczego w rodzinie	141
2.2.1. Transmisja międzypokoleniowa jako mechanizm wpływu wychowawczego w rodzinie	141
2.2.2. Rola mechanizmów uczenia się w transmisji wpływu wychowawczego w rodzinie	144
2.2.3. Rodzinne składniki transmisji wpływu wychowawczego	148
2.2.3.1. Małżeństwo rodziców jako wzór identyfikacyjny dla dzieci	149
2.2.3.2. Atmosfera i relacje w rodzinie jako składnik procesu transmisji wpływu wychowawczego	152
2.3. Więzi i relacje w systemie rodziny pochodzenia	156
2.3.1. Relacje i więź w rodzinie w świetle ogólnej teorii systemowej	157
2.3.2. Więzi i relacje w Modelu Kołowym Davida Olsona	165
2.4. Responsywność rodziców i styl przywiązania dzieci	175
2.4.1. Przywiązanie w życiu i rozwoju dziecka	175
2.4.2. Charakterystyka stylów przywiązaniowych i sposobów ich kształtowania	184
2.4.3. Znaczenie stylu przywiązania dla jakości intymnych związków w życiu dorosłym	192
2.5. Styl wychowania i postawy rodzicielskie	196
2.5.1. Styl wychowania w rodzinie	196
2.5.2. Postawy rodzicielskie ojców i matek	204
ROZDZIAŁ 3. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	215
3.1. Cel i przedmiot badań	215
3.2. Problemy i hipotezy badawcze	218
3.3. Zmienne i wskaźniki badawcze	221
3.4. Strategie, metody, techniki i narzędzia badawcze	225
3.4.1. Narzędzia do badania środowiska wychowawczego rodziny	229
3.4.1.1. Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej rodziców – adaptacja Kwestionariusza Komunikacji Małżeńskiej Marii Kaźmierczak i Mieczysława Płopy	230
3.4.1.2. Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych Mieczysława Płopy	231
3.4.1.3. Kwestionariusz Analizy Stylu Wychowania w rodzinie – Rodzina pochodzenia Marii Ryś	233
3.4.1.4. Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodzicielskich Mieczysława Płopy	234
3.4.1.5. Skale Oceny Rodziny Davida Olsona	234
3.4.1.6. Kwestionariusz ankiety własnego autorstwa	237

3.4.2. Narzędzia do badania jakości relacji między małżonkami	237
3.4.2.1. Kwestionariusz Doboru Małżeństwa Jana Rostowskiego i Mieczysława Płopy	238
3.4.2.2. Kwestionariusz – Pomiar Miłości Roberta Sternberga	238
3.4.2.3. Skala Więzi Małżeńskiej Józefa Szopińskiego	239
3.4.2.4. Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej Marii Kaźmierczak i Mieczysława Płopy	240
3.4.2.5. Skala Satysfakcji Seksualnej Deborah Davis	241
3.4.2.6. Kwestionariusz Pomiaru Jakości Związku Małżeńskiego Grahama Spaniera	241
3.5. Metody statystyczne analizy wyników badań	242
3.6. Organizacja i teren badań	244
3.7. Charakterystyka badanej populacji	245
ROZDZIAŁ 4. JAKOŚĆ RELACJI MAŁŻEŃSKICH BADANYCH KOBIEI I MĘŻCZYZN	251
4.1. Poziom doboru małżeńskiego	251
4.2. Jakość miłości w relacjach małżeńskich	254
4.3. Więź małżeńska badanych kobiet i mężczyzn	258
4.4. Komunikacja w małżeństwie	260
4.5. Satysfakcja seksualna małżonków	264
4.6. Globalna ocena jakości małżeństwa	268
4.7. Zgodność małżonków we wzajemnych relacjach	271
ROZDZIAŁ 5. SPECYFIKA ŚRODOWISKA WYCHOWAWCZEGO RODZINY A JAKOŚĆ RELACJI MAŁŻEŃSKICH DOROSŁYCH DZIECI W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH	275
5.1. Małżeństwo rodziców a relacje ich dorosłych dzieci we własnych związkach	275
5.1.1. Jakość małżeństwa rodziców a jakość relacji we własnych małżeństwach młodych dorosłych	276
5.1.1.1. Jakość małżeństwa rodziców w ocenie badanych dorosłych	276
5.1.1.2. Związek oceny jakości małżeństwa rodziców z jakością relacji badanych kobiet i mężczyzn we własnych związkach	277
5.1.1.3. Interpretacja i podsumowanie wyników	279
5.1.2. Wzajemna komunikacja rodziców a jakość relacji małżeńskich ich dorosłych dzieci	283
5.1.2.1. Komunikacja małżeńska rodziców w ocenie ich dorosłych dzieci	283
5.1.2.2. Związek oceny obserwowanej w dzieciństwie komunikacji w małżeństwie rodziców z jakością wzajemnych relacji badanych małżonków	286
5.1.2.3. Interpretacja i podsumowanie wyników	297

5.2. Responsywność rodziców wobec dzieci i związany z nią styl przywiązania a jakość relacji w małżeństwie w dorosłości	303
5.2.1. Styl przywiązania młodych dorosłych	303
5.2.2. Związek stylu przywiązania młodych dorosłych z jakością ich relacji małżeńskich	305
5.2.3. Interpretacja i podsumowanie wyników	311
5.3. Styl wychowania w rodzinach respondentów a jakość ich relacji w związkach małżeńskich	322
5.3.1. Styl wychowania w rodzinach pochodzenia młodych dorosłych	322
5.3.2. Związek stylu wychowania w rodzinach badanych osób z jakością ich relacji małżeńskich	326
5.3.3. Interpretacja i podsumowanie wyników	336
5.4. Postawy rodzicielskie w dzieciństwie respondentów a jakość ich relacji w związkach małżeńskich	342
5.4.1. Postawy matek i ojców wobec dzieci w rodzinach pochodzenia młodych dorosłych	342
5.4.2. Związek między postawami matek i ojców wobec badanych osób w ich dzieciństwie a jakością ich relacji małżeńskich	347
5.4.3. Interpretacja i podsumowanie wyników	360
5.5. Więzy i relacje w rodzinach pochodzenia małżonków a jakość ich wzajemnych relacji	370
5.5.1. Jakość więzi i relacji w rodzinach pochodzenia młodych dorosłych	370
5.5.2. Związek między jakością więzi i relacji w rodzinach pochodzenia badanych osób a jakością ich relacji małżeńskich w dorosłości	372
5.5.3. Interpretacja i podsumowanie wyników	382
ROZDZIAŁ 6. ZŁOŻONOŚĆ ŚRODOWISKA WYCHOWAWCZEGO RODZINY – WZAJEMNE POWIĄZANIA I PREDYKTORY RELACJI MAŁŻEŃSKICH W DOROSŁYM ŻYCIU W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH	385
6.1. Wzajemne zależności między składnikami środowiska wychowawczego rodziny	385
6.2. Zgodność małżonków w aspekcie pochodzenia rodzinnego	419
6.3. Predyktory jakości relacji między małżonkami	422
ROZDZIAŁ 7. WNIOSKI I POSTULATY DLA PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ	425
7.1. Wnioski z uzyskanych wyników badań	425
7.2. Postulaty dla praktyki pedagogicznej	436

ZAKOŃCZENIE	449
BIBLIOGRAFIA	455
ZESTAWIENIE TABEL	497
ANEKS 1	505
ANEKS 2	573
SUMMARY	575

Wstęp

Małżeństwo to najpowszechniejsza forma wspólnego życia kobiet i mężczyzn w dorosłości. Znaczenie tego związku dla obojga i jakości ich życia, także w obszarach pozamałżeńskich, wymaga systematycznej dbałości o satysfakcjonujący poziom wzajemnej relacji małżonków w codziennym życiu. Wiąże się to z refleksją nad uwarunkowaniami jakości tej więzi i z możliwościami ich optymalizacji. Na jakość relacji między małżonkami mogą mieć wpływ różne czynniki wynikające z kondycji finansowej, posiadania lub nieposiadania dzieci, miejsca zamieszkania, charakteru podejmowanej pracy zawodowej, z indywidualnego rozwoju, na który wpływ mogły mieć czynniki pozarodzinne np. genetyczne, środowiskowe, chorobowe. Jednym z uwarunkowań jakości małżeństwa kobiet i mężczyzn jest środowisko rodzinne, w którym się wychowywali i obserwowana przez nich w dzieciństwie jakość więzi ich ojców i matek we wzajemnej relacji ze sobą oraz z innymi członkami rodziny. Uwidacznia się to w powszechnej obserwacji powielania zachowań w relacjach małżeńskich i rodzinnych w kolejnych pokoleniach. Z różnych badań wynika, że osoby pochodzące z prawidłowo funkcjonujących rodzin posiadają dojrzałsze predyspozycje do realizowania w dorosłości różnych ról społecznych, także dotyczących pełnienia funkcji małżeńskich i rodzicielskich. Jednak analiz empirycznych na ten temat jest niewiele i trudno jednoznacznie określić, jakie elementy wychowania rodzinnego są najważniejsze do kształtowania tych dyspozycji, czyli jakie warunki wychowawcze umożliwiające przygotowanie dzieci do funkcjonowania w przyszłych relacjach małżeńskich powinni tworzyć rodzice.

Podjęta w niniejszej pracy analiza poświęcona została związkowi wychowywania się w określonym środowisku rodzinnym z jakością relacji w małżeństwach tworzonych w dorosłości przez wzrastające w nim dzieci. Jej celem jest zbadanie, czy i jakie istnieją zależności pomiędzy wybranymi czynnikami występującymi w środowisku wychowawczym rodziny, z którego pochodzą młodzi dorośli a jakością budowanych przez nich relacji małżeńskich.

Badacze podejmujący dyskusję nad czynnikami warunkującymi jakość funkcjonowania psychospołecznego ludzi w procesie ich rozwoju wymieniają najczęściej właściwości odziedziczone i wrodzone,

dojrzewanie, aktywność jednostki oraz środowisko, w którym ona wzrasta, rozwija się i funkcjonuje, w tym oddziaływania wychowawcze¹. W zdecydowanej większości podkreślają oni jednak, że fundamentalnym czynnikiem oddziałującym na człowieka jest jego dom rodzinny, w tym rodzice i jakość relacji, które tworzą z własnymi dziećmi.

W dotychczasowych badaniach podejmowano dyskusję głównie nad szczegółowymi elementami składającymi się na środowisko rodzinne, mierzono związki z różnymi obszarami funkcjonowania jednostek, jednakże zwykle analizy te obejmowały okres ich dzieciństwa lub dorastania. Badania związków pomiędzy wychowywaniem się w określonych rodzinach pochodzenia a funkcjonowaniem w dorosłości podejmowane były niezwykle rzadko i z reguły obejmowały pojedyncze czynniki wskazujące na jakość i siłę powiązań między nimi. Wśród polskich autorów badania obejmujące wybrane związki pomiędzy różnymi czynnikami występującymi w rodzinach pochodzenia a jakością funkcjonowania w dorosłości, w tym w związkach małżeńskich, podejmowali głównie psycholodzy. Wśród tych, którzy najczęściej zajmowali się analizami w obszarze tych zagadnień, znaleźli się: Maria Braun-Gałkowska badająca systemy rodzinne², Teresa Rostowska zajmująca się problematyką transmisji międzypokoleniowych m.in. w obszarze pełnienia ról małżeńskich³, Maria Kaźmierczak i Mieczysław Plopa badający związek postaw rodzicielskich z jakością komunikacji małżeńskiej⁴, Maria Ryś wskazująca m.in. na związek poziomu zaspokajania potrzeb w dzieciństwie ze zdolnością do miłości⁵, Agnieszka Gałkowska badająca związek między obrazem małżeństwa

¹ Z. Włodarski, *Człowiek jako wychowawca i nauczyciel*, Warszawa 1992, s. 19-26; H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań, 2004, s. 10-17; A.I. Brzezińska, *Jak przebiega rozwój człowieka*, w: *Psychologiczne portrety człowieka*, red. A.I. Brzezińska, Gdańsk 2005, s. 32-36; J. Trempała, *Mechanizm zmiany rozwojowej*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*, red. J. Trempała, Warszawa 2012, s. 50-69.

² M. Braun-Gałkowska, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin 1992.

³ T. Rostowska, *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Łódź 1995.

⁴ M. Kaźmierczak, M. Plopa, *Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej*, Warszawa 2008.

⁵ M. Ryś, *Wpływ dzieciństwa na późniejsze życie w małżeństwie i rodzinie*, Warszawa 1992.

rodziców a powodzeniem własnego małżeństwa osób dorosłych⁶ oraz Barbara Harwas-Napierała wskazująca m.in. na rodzinne uwarunkowania komunikacji małżeńskiej⁷. Badania te realizowane były jednak głównie na potrzeby psychologii rodziny i rzadko obejmowały zagadnienia odnoszące się do potrzeb pedagogiki. Zbigniew Tyszka już wiele lat temu podkreślał znaczenie badań rodziny rozumianej jako system, z uwzględnieniem oddziałujących na wychowanie układów obejmujących jej skład osobowy, role i pozycje społeczne, więzi i komunikację oraz pełnione funkcje⁸. Jednocześnie też autorzy analizujący stan badań pedagogicznych dotyczących rodziny zwracają uwagę na to, że brak jest analiz dotyczących relacji między członkami rodziny czy też relacji uczuciowych między małżonkami⁹.

Niniejsza praca jest analizą problematyki znajdującej się w zakresie pedagogiki rodziny¹⁰, z wykorzystaniem wspierającej tę dyscyplinę analizy merytorycznej i metodologii z psychologii rodziny. Wiąże się z postulowanym przez badaczy podejściem interdyscyplinarnym i multidyscyplinarnym do pedagogiki rodziny¹¹, która w pewnym stopniu bazuje na dorobku psychologii¹² i wiąże się z psychologią

⁶ A. Gałkowska, *Percepcja powodzenia małżeństwa rodziców a społeczny obraz siebie ich dorosłych dzieci*, Lublin 1999.

⁷ B. Harwas-Napierała, *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, Poznań 2008.

⁸ Z. Tyszka, *Przedmiot i metodologia pedagogiki rodziny. Sugestie z punktu widzenia poznańskiej szkoły badań nad rodziną*, w: *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*, red. A.W. Janke, Toruń 2004, s. 29-30.

⁹ M. Wawrzak-Chodaczek, *Przegląd badań nad rodziną*, w: *Pedagogika rodziny – in statu nascendi czy uznana subdyscyplina?*, red. A. Ładyżyński, Wrocław 2012, s. 35.

¹⁰ Zob. D. Opozda, *Wybrane problemy pedagogiki rodziny jako subdyscypliny pedagogicznej*, w: *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, red. S. Kawula, W. Marynowicz-Hetka, A. Przecławaska, Olsztyn 2003, s. 88, 91-92.

¹¹ Zob. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 240; Z. Tyszka, *Przedmiot i metodologia pedagogiki rodziny...*, dz. cyt., s. 28; A.M. de Tchorzewski, *Obszary refleksji i badań pedagogicznych nad rodziną*, w: *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku...*, dz. cyt., s. 52; M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, *Wprowadzenie*, w: M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty*, t. 1, Gdańsk 2007, s. 13; D. Opozda, *Rozwój wiedzy w pedagogice rodziny w kontekście wybranych problemów metodologicznych pedagogiki*, w: *Pedagogika rodziny – in statu nascendi czy uznana subdyscyplina?*, dz. cyt., s. 85.

¹² L. Tuross, *Pedagogika rodziny*, w: *Pedagogika ogólna i subdyscypliny*, red. L. Tuross, Wrocław 1999, s. 381.

rodziny¹³. W obu dyscyplinach podejmowane są badania dotyczące środowiska wychowawczego, procesu wychowania, warunków jego przebiegu i efektów wraz z jednoznacznym ich definiowaniem¹⁴. Pedagogika umożliwia opis praktyki wychowawczej w określonym środowisku, co jest głównym przesłaniem podjętych w niniejszej pracy badań, psychologia zaś opis zjawisk psychicznych ujawniających się podczas tego procesu, warunkujących jakość funkcjonowania psychicznego i behawioralnego jednostki¹⁵. Wielu przedstawicieli pedagogiki postuluje również podejmowanie analiz pedagogicznych z wykorzystaniem teorii i metodologii psychologicznej¹⁶.

¹³ B. Maj, *Pedagogika rodziny jako subdyscyplina pedagogiki – aktualne obszary zainteresowań. Związki pedagogiki rodziny z socjologią rodziny i pedagogiką społeczną*, w: *Pedagogika rodziny – in statu nascendi czy uznana dyscyplina*, dz. cyt., s. 142.

¹⁴ Por. A. Visalberghi, 1978, za: M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 118-119; S. Kawula, *Rozdroża i szanse wychowania*, Olsztyn 1986, s. 28, 31; M. Przetacznik-Gierowska, *Psychologia wychowania*, w: *Psychologia wychowawcza*, t. 2, M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, Warszawa 1998, s. 7-10, 23; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 273; A.M. de Tchorzewski, *Teoria wychowania. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, w: *Współczesne konteksty wychowania*, red. A.M. de Tchorzewski, Bydgoszcz 2002, s. 11; K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, w: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006, s. 27, 31; B. Śliwerski, *Wprowadzenie*, w: *Pedagogika*, t. 1: *Podstawy nauk o wychowaniu*, red. B. Śliwerski, Gdańsk 2006, s. VII; tenże, *Wprowadzenie do pedagogiki*, dz. cyt., s. 110; tenże, *Wychowanie. Pojęcia – znaczenie – dylematy*, w: *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty*, t. 1, dz. cyt., s. 26.

¹⁵ A. Visalberghi, 1978, za: M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 118-119; M. Przetacznik-Gierowska, *Psychologia wychowania*, dz. cyt., s. 23; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 151, 175; Z. Tyszka, *Stan rodziny współczesnej a wewnątrzrodzinna socjalizacja dzieci*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2000, t. 8, s. 8; A.M. de Tchorzewski, *Teoria wychowania...*, dz. cyt., s. 11; B. Śliwerski, *Wprowadzenie*, dz. cyt., s. VII; tenże, *Wprowadzenie do pedagogiki*, dz. cyt., s. 86, 110; K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki...*, dz. cyt., s. 27, 30-31; M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2006, s. 61; M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa 2010, s. 88-89.

¹⁶ G. Mialaret, 1968; M. Debesse, 1974, za: S. Kawula, *Rozdroża i szanse wychowania*, dz. cyt., s. 26-27; K. Sośnicki, *Psychologizm pedagogiczny*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 653-657; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., 77, 168, 240; S. Kawula, A.W. Janke, *Polimorficzność i komplementarność badań nad współczesną rodziną*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Toruń 2004, s. 27; M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, dz. cyt., s. 22; Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza*, w: *Pedagogika*, t. 3: *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, red. B. Śliwerski,

W odniesieniu do podjętych w niniejszej pracy badań, w części poświęconej środowisku wychowawczemu w rodzinie, podjęto zarówno problematykę bezpośrednich, zamierzonych oddziaływań rodziców na ich dzieci, jak i pośrednich wpływów różnych czynników składających się na środowisko rodzinne, rozumianych jako działania niezamierzone. W związku z tym można określić, że w większym stopniu odpowiada ona problematyce pedagogicznej. Część poświęcona relacjom małżeńskim dorosłych dzieci wiąże się z analizą pośrednich pedagogicznych i psychologicznych skutków oddziaływań rodzicielskich na nie w okresie ich dzieciństwa. Z jednej więc strony badaniem objęte zostały wskazane przez różnych autorów czynniki warunkujące rozwój i wychowanie dzieci, z drugiej zaś dalekosiężne skutki wychowania w rodzinie¹⁷. W przypadku podejmowanych tu badań efektywność przygotowania do małżeństwa w okresie największego oddziaływania środowiska rodzinnego, czyli w dzieciństwie i w okresie dorastania, widoczna będzie w wynikach pomiaru jakości relacji kobiet i mężczyzn w związkach małżeńskich. Podjęta dyskusja nad wychowawczymi aspektami funkcjonowania rodziny w odniesieniu do kształtowania zdolności do budowania relacji intymnych między mężczyzną i kobietą w dorosłości wynika z potrzeby analizy praktycznych przesłanek do tworzenia takiego modelu funkcjonowania rodziny, by poprawić jakość funkcjonowania małżeństw dzieci w ich dorosłym życiu. Obecnie systematycznie wzrasta odsetek rozpadających się związków małżeńskich, a zwiększa skala związków nieformalnych. W następstwie tworzenia różnych konfiguracji rodzin ujawniają się także różne komplikacje wychowawcze. Dzieci uwikłane w te doświadczenia mogą w konsekwencji przeżywać trudności w uzyskiwaniu dojrzałości do tworzenia w przyszłości udanych relacji małżeńskich. Szczegółowa analiza rodzinnych uwarunkowań tych trudności mogłaby dostarczyć pedagogom przesłanek do budowania profilaktycznych programów pracy z dziećmi i młodzieżą oraz z ich rodzicami w zakresie kształtowania właściwości osobowościowych i umiejętności umożliwiających nabywanie zdolności do satysfakcjonujących relacji z innymi, także relacji z przyszłymi małżonkami.

Gdańsk 2006, s. 256; A. Ładyżyński, *Przedmiot, zakres i zadania pedagogiki rodziny*, w: *Pedagogika rodziny – in statu nascendi czy uznana subdyscyplina?*, dz. cyt., s. 126.

¹⁷ Por. L. Turowski, *Pedagogika rodziny*, dz. cyt., s. 381; S. Kawula, *Aspekt pedagogiczny refleksji i badań nad rodziną – uwagi kilka*, w: *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku...*, dz. cyt., s. 36.

Prezentowane w niniejszej pracy badania ukazują rodzinę pochodzenia dwutorowo. Z jednej strony analiza będzie dotyczyła wskazania prawidłowych aspektów jej funkcjonowania i wynikających z tego prawidłowych czynników składających się na wychowanie wzrastających w niej dzieci, z drugiej ukazane zostaną niewłaściwe formy rodzicielskiego oddziaływania na nie, utrudniające uzyskiwanie przez nie właściwości rozwojowych niezbędnych do pełnienia w dorosłym życiu ról małżeńskich. W podjętej analizie dominujące będzie podejście systemowe ujmujące przedmiot badań w aspekcie powiązań wewnątrzrodzinnych. W analizie środowiska wychowawczego rodziny skoncentrowano się przede wszystkim na podstawowych jego elementach składowych, takich jak relacje osób budujących rodzinę, czyli małżonków – rodziców, dzieci oraz relacje między rodzicami a dziećmi i przejawiane przez rodziców style wychowania i związane z nimi postawy rodzicielskie. W publikacji tej nie podjęto badań związanych z dysfunkcyjnością rodziny, np. problemem wzrastania w rodzinie rozbitej czy z doświadczeniem przemocy lub choroby bądź uzależnienia od alkoholu rodziców. Pewien wymiar nieprawidłowego funkcjonowania rodziny będzie uwidoczniony w prezentacji składników środowiska wychowawczego rodziny wykraczających poza udane relacje małżeńskie rodziców, kształtowanie bezpiecznego stylu przywiązaniowego młodych dorosłych oraz poza przejawianie prawidłowego stylu wychowania i postaw rodzicielskich. Ukazanie szczegółowych aspektów rodzinnych uwarunkowań kształtowania dojrzałości do małżeństwa w przypadku osób wychowywanych w rodzinach z wyżej wymienionymi dysfunkcjami wymaga odrębnego opracowania wykraczającego poza potrzeby niniejszej pracy. Biorąc pod uwagę wskazany przez Stanisława Kawulę podział rodzin na wzorowe, normalne, jeszcze wydolne wychowawczo, wydolne wychowawczo i patologiczne, do podjętej analizy wybrano rodziny normalne¹⁸.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Dwa pierwsze mają charakter teoretyczny. Trzeci rozdział obejmuje metodologiczne podstawy pracy, czwarty, piąty i szósty mają charakter empiryczny, a siódmy poświęcony został prezentacji wniosków z badań i postulatów dla praktyki pedagogicznej.

¹⁸ S. Kawula, *Pedagogiczna typologizacja rodzin*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, dz. cyt., s. 181-184.

W rozdziale pierwszym, który składa się z siedmiu podrozdziałów, zaprezentowano specyfikę relacji małżeńskich tworzących je kobiety i mężczyźni. W podrozdziale tym omówiono właściwości instytucji małżeństwa i istotę jakości relacji między małżonkami oraz jej wymiary. Analiza wielowymiarowości oraz uwarunkowań jakości małżeństwa stała się podstawą wyróżnienia analizowanych w podjętej pracy badaniach wskaźników tej jakości. Dla jakości związków intymnych w dorosłości ważny jest poziom dojrzałości psychospołecznej tworzących je osób. W podrozdziale drugim omówiono zadania rozwojowe młodych dorosłych w kontekście małżeństwa, a także sfery dojrzałości niezbędne do budowania przez nich związków małżeńskich. Podjęcie decyzji o zawarciu małżeństwa i dobór partnerów do wspólnego życia we wzajemnej relacji to ważny element wiążący się z pomiarem jakości tworzonego przez nich wspólnego związku. Analiza tych czynników jest przedmiotem rozważań podrozdziału trzeciego. W czwartym podrozdziale skoncentrowano się na jakości więzi małżeńskiej i uwarunkowaniach jej tworzenia i utrzymywania, a w piątym, na szczególnie ważnym obszarze budowania związku, jakim jest łącząca współmałżonków miłość. Niezwykle delikatną i bardzo ważną sferą uaktywniania doboru, więzi i miłości małżonków jest sfera ich życia seksualnego. Jej znaczenie oraz specyfika satysfakcji w tym obszarze wspólnego życia partnerów opisane zostały w podrozdziale szóstym. Codzienne funkcjonowanie we wzajemnej relacji partnerów wymaga ich systematycznej komunikacji. Jest ona niezwykle ważnym wskaźnikiem omawianej relacji i od jej jakości zależy, czy związek ten będzie udany czy nieudany. Problematyka komunikacji małżonków ze sobą została opisana w podrozdziale siódmym.

W rozdziale drugim opisano specyfikę środowiska wychowawczego rodziny i rodzinnych uwarunkowań kształtujących zdolność do budowania relacji w przyszłych związkach małżeńskich. Omawiana część publikacji składa się z pięciu podrozdziałów. W pierwszym z nich omówiono specyfikę środowiska rodzinnego i jego znaczenie dla kształtowania dojrzałości do budowania przyszłych relacji małżeńskich wychowywanych w nim dzieci. Określono istotę i cechy rodziny w aspekcie środowiska wychowawczego i omówiono istotę oraz cele i cechy wychowania rodzinnego w kontekście budowania dojrzałej osobowości dzieci i przygotowania do pełnienia ról w dorosłości. W podrozdziale drugim przedstawiono naturalny proces przygotowania się do małżeństwa poprzez mechanizmy społecznego uczenia się w środowisku

rodzinnym z podkreśleniem zjawiska transmisji wpływu wychowawczego, obejmującego postawy i zachowania przenoszone z pokolenia rodziców na pokolenie dzieci. To, jakie procesy rodzinne obserwowane przez dzieci przeważają w domach rodzinnych, w których one wzrastają, w dużym stopniu będzie wiązać się z jakością ich dojrzałości psychospołecznej do funkcjonowania w rolach małżeńskich i rodzinnych. Ze względu na to, że fundamentem rodziny jest małżeństwo, podkreślono rolę jakości małżeństw rodziców w kontekście wzoru identyfikacyjnego dla dzieci w obszarze budowanego przez nie obrazu własnego małżeństwa w przyszłości oraz atmosfery życia rodzinnego. W wyniku podjęcia poszukiwań siły oddziaływania rodziny na rozwój dzieci w kontekście teorii systemowej w podrozdziale trzecim opisane zostały fundamentalne założenia tej teorii w odniesieniu do środowiska rodzinnego z podkreśleniem siły i jakości więzi oraz relacji w rodzinie pochodzenia oddziałujących na jakość funkcjonowania wzrastającego w niej potomstwa. Przychodzące na świat dzieci otaczane są przez rodziców od początku swojego życia szczególnego rodzaju więziami, na bazie której kształtowany jest u nich określony styl przywiązaniowy, bezpieczny i pozabezpieczny. Z wielu badań wynika, że charakter relacji dziecka z głównym opiekunem w pierwszych latach życia i związany z nim styl przywiązaniowy są ważnymi czynnikami warunkującymi kształtowanie dojrzałości psychospołecznej do budowania w dorosłości związków intymnych. Temu zagadnieniu poświęcony został podrozdział czwarty. Tworzeniu relacji w rodzinie pomiędzy rodzicami a ich dziećmi towarzyszy przyjmowany przez nich określony styl wychowania oraz przejawiane przez matki i ojców postawy rodzicielskie. Zarówno jeden, jak i drugi czynnik może warunkować prawidłowy lub nieprawidłowy proces wychowania dzieci i oddziaływać poprzez to na jakość ich funkcjonowania w dorosłości, co zostało zaprezentowane w podrozdziale piątym. Wybór wyżej wymienionych rodzinnych warunkowań funkcjonowania w dorosłości w relacjach małżeńskich wynika z analizy literatury, w której wskazywane przez badaczy skutki wzrastania w rodzinach z uwzględnieniem poszczególnych jej wymiarów wychowawczych, np. postaw rodzicielskich, stylów wychowania czy kształtowanych stylów przywiązaniowych, prowadzą do wniosku, że istnieje wiele wzajemnych powiązań między nimi i wszystkie składają się na atmosferę wychowawczą i relacje rodziców z dziećmi.

Trzeci rozdział książki został poświęcony analizie podstaw metodologicznych podjętych dla celów niniejszej pracy badań empirycznych.

Przedstawiono w nim cel i przedmiot badań, problemy i hipotezy badawcze, zmienne i wskaźniki, strategię, metodę, techniki i narzędzia wykorzystane do zebrania materiału empirycznego. Opisano tu także sposoby realizacji analiz statystycznych, a także organizację badań i charakterystykę osób, które brały w nich udział. W kolejnych trzech rozdziałach zaprezentowano wyniki badań oraz ich analizę. W czwartym przedstawiono dane na temat jakości relacji małżeńskich respondentów i ich wzajemnej zgodności w zakresie kierowanych do siebie zachowań. W piątym zaprezentowano analizę związku środowiska wychowawczego rodziny pochodzenia respondentów z jakością ich relacji we własnych małżeństwach¹⁹ z uwzględnieniem subiektywnie ocenionej jakości małżeństwa rodziców respondentów i wzajemnej komunikacji ich ojców i matek, stylów przywiązaniowych badanych dorosłych, ukształtowanych w wyniku jakości responsywności ich rodziców wobec nich, stylów wychowania i postaw rodzicielskich matek i ojców oraz jakości więzi i relacji pomiędzy członkami rodzin pochodzenia badanych osób. Obraz środowiska wychowawczego rodzin w zakresie wzajemnych powiązań pomiędzy poszczególnymi jego składnikami oraz wskazanie zgodności małżonków w aspekcie rodzin pochodzenia ukazano w rozdziale szóstym. Po przedstawieniu wyników badań i ich interpretacji, w rozdziale siódmym omówiono wynikające z nich wnioski i przedstawiono wskazówki dla praktyki pedagogicznej z dziećmi, młodzieżą i ich rodzicami w zakresie budowania zdolności do tworzenia w przyszłości relacji małżeńskich.

Prezentowane wyniki badań ukazują związek między środowiskiem wychowawczym, w którym wzrastali dorośli respondenci a jakością łączących ich relacji ze współmałżonkami, ze szczególnym uwzględnieniem ich wzajemnego doboru, miłości, więzi, komunikacji i sfery seksualnej oraz globalnej oceny jakości ich związku. Poszukiwanie opisanego wyżej związku zmiennych zależnych i niezależnych miało miejsce w strategii badań ilościowych z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego oraz technik ankiety i skal szacunkowych, obejmujących zestaw wielu narzędzi badawczych, przede wszystkim standaryzowanych.

¹⁹ Stosowany w treści pracy zwrot „własne małżeństwo” (i pokrewne) wskazuje na związki małżeńskie respondentów w odróżnieniu od małżeństw ich rodziców.